

והפורס על שמע³⁷ לא יאמר קדיש אם לא שאמר פסוקים שלעולם לא תמצא קדיש בלא פסוקים שלפניו אם לא אחר גמר התפלה ולכן נהגו לומר פריסת שמע אחר גמר תפלת י"ח בלחש כדי שיאמר הקדיש על תפלת י"ח אבל אח"כ לא שייך לומר קדיש³⁸.

ועתה חרשים מקרוב באו שפורסין על שמע אחר קדיש האחרון מיד ואינו נכון דמה ענין לומר ב' קדישין סמוכין זה לזה³⁹ ויש ללמדם שיאמרו מקצת פסוקים בין ב' הקדישים⁴⁰.

ומנהג כל ישראל⁴¹ שאין מקדישין בקדיש לעולם אלא בסיום הפסוק או אנדה שהיא דרשת הפסוק⁴² אבל לא בסיום התורה שבעל פה שאינה דרשת הפסוק ולכן נוהגין לומר אחר פרקי אבות אגרת רבי חנניא בן עקשיא אומר כו'⁴³ ואחר פיסום הקטורת⁴⁴ ובמה מדליקין⁴⁵ אגרת אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא הלמידי חכמים וכו' וא"כ גם כשלומדין משניות יש לומר איזה אגרת בסיומן כדי לומר קדיש לאחריה (אבל אחר איזהו⁴⁶) די בסיום תפלת יהו רצון⁴⁷):

נה דיני קדיש וכו' ב"ו סעיפים:

א אומרים קדיש בכל מקום שיש הפסק בסדר התפלה⁴⁸ והם לא פחות מו' קדישים בכל יום על שם⁴⁹ שבע ביום הללתיך⁵⁰ ואלו הם⁵¹ א' אחר פסוקי דומיה⁵² ששם הוא הפסק סדר הפסוקים. ב' אחר סיום תפלת י"ח⁵³ שהיא מצוה בפני עצמה ואינה דבוקה למה שלאחריה. ג' אחר סדר קדושת וכו' לציון⁵⁴ שהוא ג"כ דבר שבקדושה⁵⁵. ד' אחר אשרי למנחה⁵⁶ שהיא מצוה בפני עצמה שכל האומר תהלה לדוד בכל יום ג' פעמים מוכחה לו שהוא בן עולם בבא. ה' אחר סיום תפלת י"ח של מנחה⁵⁷ שהיא מצוה בפני עצמה. ו' אחר ברכות של קריאת שמע של ערבית מטעם שיתבאר בס' ר"ל⁵⁸. ז' אחר תפלת ערבית⁵⁹ שכבר נשלמה התפלה.

וז' אלו הן חובה י' בשמפתליון בצבור והשאר מנהג⁶⁰ וראוי לכל אדם לומר שלא לפחות מלענות י' קדישים בכל יום⁶¹:

(כ"ל). רוקח ס' ששב (בלפנינו). לבוש ס"א (במקום אחר תפלת ערבית הוספו אחרי עלתו שחרית). ראה פרישה ס"א. ח מור וש"ע ס"א.
 ו סדר רב עמרם. מור סוף ס' קלא.
 ז סדר רב עמרם. מור ס' קלב. לבוש שם ס"ב. ראה גם לקמן ס"ד.
 ח ראה לקמן ס' נט ס"ב.
 ט סדר רב עמרם. מור ולבוש ס' רלד ס' א. ראה לקמן סוף ס"ד וש"נ.
 י ראה לעיל ס' נא ס"א וש"נ.
 יא סדר רב עמרם. מור ולבוש שם.
 יב סימן זה בשו"ע לא הגיע לדיונו, ועי' מור ולבוש שם ס"ב.
 יג סדר רב עמרם. מור ולבוש ס' רלז. וראה גם לקמן ס"ד.
 יד עי' שור טו' רזה דגא כדבוש כאן סוף ס"א.
 טו ראה גם לקמן ס"ד. רס"א. קנז. אנ"ק ח"י ע' ש ובאי"ק. ספר המנהגים – ה"ב ע' 6.
 טז וזה. ראה הקנין ודו' ל' מנ"א. ר"ח שער הקדושה פרק י"ז ד"ה בפרט ובהקדמתו ע"ח ד"ה ועשה טוב. אנ"ק ח"י אגרת גרם. חידד אגרת דתתקנתו. קובץ אור ישראל כו' ע' קצט.

לב שיחבארו דינו לקמן ס' סמ.
 לג וז"ס שם. וראה גם לקמן ס' סמ ס"ח.
 לד ראה גם לקמן ס' רגב ס"ד.
 לה ראה לקמן שם שיש מקומות נהוגים שהש"ץ אומר ברובו אחר קדיש האחרון.
 לו וז"א שם.
 לז לקוטי פרידס. פרדס (בפרישות תפילות). וראה הל' ת"ת ס"א ס"ד.
 לח וכו' בסידור.
 לט ראה מור ס' קלז. רמ"א ס' קלב ס"ב. וכו' בסידור.
 מ עי' לקמן רס"ו ער. אבל לא הובא בסידור.
 מא הלעיל ס' ג.
 מב סדר היום (סדר עבודה בסופו). וראה פסקי הסידור. שעה"כ פ"א סכ"ז.

סימן נה

א ש"ת ראב"ז אב"ד (תשל) הגאונים החדישות ס' לה). שבלי הלקט ס' ח בשם ראב"ד. אגור ס' גז.
ב שבלי הלקט סוף ס' ח בשם הגאונים. אגור שם.
ג ויהלום קיץ קסו. וראה ערוך גם לקמן רס"ו נט.
ד ש"ת ראב"ז אב"ד בשבלי הלקט שם (במקום אחר תפלת מנחה הוספו אחרי משנה או אגרתא). אגור שם

הלכות ברכות השחר נה קצה

ב כל דבר שבקדושה כגון קדיש וברכו וקדושה¹ אין אומרים בפתוח מעשרה² ש' שנאמר³ ונקדשתי בתוך בני ישראל ולהלן נאמר⁴ הברלו מתוך העדה וגו' ולמדוין גורה שזה תוך תוך מה תוך האמור להלן עדה אף תוך האמור כאן עדה ואין עדה פחותה מעשרה⁵ שנאמר⁶ עך מתי לעדה הרעה הזאת צא מהם יהושע וכלב נשאר עשרה.

ועדה זו צריך להיות כולה מזכרים בני תורין גדולים⁷ שהביאו ב' שערות וכמו שהיתה עדה האמורה להלן אבל נשים ועבדים וקטנים אינן מצטרפין⁸:

ג אם התחיל לומר קדיש או קדושה בעשרה ויצאו מקצתם גומרין אותו הקדיש או אותה הקדושה שהתחיל⁹ והוא שנשתיירו רובין¹⁰ ו' ומ"מ עבודה היא לצאת¹¹ ועליהם נאמר¹² ועזבו ה' יכלו אבל אם נשאר עשרה מותר לצאת¹³:

ד ולא שהתחיל הקדושה עצמה אלא אפילו התחיל ברכות אבות כקול רם ויצאו מקצתן גומר¹⁴ אפילו קדושה¹⁵ וכל תפלת י"ח¹⁶ וסדר קדושת ובא לציין וקדיש שלאחריה שלא בעשרה שכל זה מגמר תפלת י"ח הוא ולכך אין ש"ץ אומר קדיש שלם עד אחר סדר קדושה זו ואתו קדיש שלם תויר על תפלת י"ח שהרי אומר התקבל צלותהון וכי¹⁷ ומ"מ אם הוא יום הכניסה אין קורין בתורה אם הלכו מקצתן קודם שהתחילו לקרות שהקריאה אינה מגמר התפלה שהרי במנחה קורין קודם התפלה¹⁸.

וכן אם יצאו מקצתן לאחר שהתחילו ויצר לא יתחיל הש"ץ להתפלל התפלה כקול רם שתפלת י"ח וקדושה אין להם ענין עם קדיש וברכו¹⁹ וכן כיוצא בזה בערבית לא יאמר הקדיש שלאחר תפלת י"ח אלא א"כ היו עשרה בתחלת תפלת י"ח ולא די במה שהיו עשרה בשעת קריאת שמע וברכותיה²⁰ אבל קדיש שלפני תפלת י"ח יאמר כשהיו עשרה בתחלת ערבית אע"פ שיצאו מקצתן אח"כ²¹.

וקדיש שלאחר עלינו בין בשחרית בין בערבית²² לא יאמר אלא א"כ יש עשרה בשעת אמירת הקדיש ואפילו היו עשרה בשעת אמירת עלינו אין זה מועיל לקדיש שלאחריו הואיל ואינו אלא מנהג לומר קדיש אחר עלינו ולא מתקנת הכמים הוא²³ וה"ה קדיש שאומרים אחר הלימוד²⁴ צריך שיהיו עשרה בשעת אמירת הקדיש²⁵.

יז ולענין קדושת יוצר ראה לקמן סי' נג ס"ב.
יח חשונה וגמרא חגיגה כג. ב. מור וש"ע סי' א. וראה מסכת סופרים פ"י ה"ג. וראה גם לקמן סי' סג.
יט ויקרא כב. לב. וראה גם לקמן סי' ס.
כ במדבר מג. כא.
כא סנהדרין ב. א. וש"י מגילה שם ד"ה עדה. ב"ח.
כב שם ד. כ. וראה לקניש הל"ג ע' 85.
כג מור וש"ע שם.
כד ברכות מז. ב. ומה. א. ולענין בהמ"ז ע' לקמן סי' קצט ס"ט.
כה ירושלמי מגילה פ"ד ה"ד. והבא בר"ף ורא"ש מגילה שם סי' ג. רמב"ם פ"ח מנהלות תפלה ה"ג. מור וש"ע סי' ב.
כו ה"ן מגילה כג. ב. ד"ה ירושלמי. ש"ע שם.
כז ירושלמי שם. והבא בר"ף מגילה שם. רמ"א סי' כ. וראה גם תניא אנה"ק סוס"י כג.
כח ישעיה א. כח.
כט מודרכי פרק בתרא דמגילה ריש תתי. רמ"א שם.

ל ש"ית רשב"א ה"א סי' צה. שב"י הלקט סוף סי' ט בשם רבינו נסים גאון במגלת סתרים. ש"ע ולבוש סי' א.
לא אבל לא ברכת כהנים כדלקמן סי' קכח ס"א.
לב לבוש שם. מ"א ס"ק א.
לג תרומת הדשן סי' מז. רמ"א ולבוש שם. מ"א ס"ק ב.
וראה גם לקמן סי' קג ס"ז.
לד שם.
לה ה"ן מגילה כג. ב. מירושלמי מגילה פ"ד ה"ד. ובי"ח בשב"י הלקט ותריכות הדשן ורמ"א שם.
לו תרומת הדשן ורמ"א שם.
לז לבוש שם. מ"א ס"ק ג. ט"ז ס"ק ג.
לח משא"כ כנענה, לדעהנים שלא לאמר כנענה. ע"י מ"א סי' קלב ס"ק א. אליה רבה. שם סוף סי' ג.
ובנוסף המורה אומרים עלינו גם במנחה.
לט לבוש שם. מ"ז שם. וברלעיל סי' א.
מ כדלעיל סוף סי' נד.
מא מ"ז שם.

והוא הדין אם היו עשרה באמירת פסוקי דומיה או באמירת אשרי שלפני תפלת המנחה ואח"כ יצאו מקצתן קודם שהתחיל הקדיש לא יתחילו בפחות מעשרה¹⁰⁰ שאף שקדיש זה הוא מתקנת חכמים שסדרו התפלה מ"מ כיון שלא יוכל לומר ברכו או תפלת י"ח אחר קדיש זה כמו שסדרו חכמים אין קדיש זה חובה כלל שתקנת החכמים היתה לומר קדיש וברכו סמוכים זה לזה ומשמעם זה אסור להפסיק ביניהם בשום ענין כמו שנתבאר בסמינן ג"ד¹⁰¹ וכן במנחה תקנתם היתה לומר קדיש לפני תפלת י"ח שלעולם אין מתחילין תפלת י"ח כך בלא קדיש לפנייה כמו שיתבאר בס"י רצ"ב¹⁰²:

ד' יש מתירין¹⁰³ לומר דבר שבקדושה כמ' וצירוף עבד או אשה¹⁰⁴ או קמן¹⁰⁵ לפי שעל כל שערה בני ברית השכינה שורה¹⁰⁶ אלא שאינו כבוד שמים לומר דבר שבקדושה בפחות ממי' בני מצות¹⁰⁷ שמי' נראים כעשרה¹⁰⁸ ובלבד שיהיה הקמן יותר מכן ו' שנה ויודע למי מתפללין שפחות מכן שש אע"פ שידע אין דעתו בלום שהרי לא הגיע לעונת הפעומוט והרי הוא כמו שאינו בן דעת¹⁰⁹.

ו'ש ואומרים¹¹⁰ שאין אשה ועבד או קמן מצטרפים בשום ענין אלא צריך שיהו כל עשרה זכרים בני חורין גדולים שהביאו ב' שערות¹¹¹ ובפחות מכן אין השכינה שורה¹¹² ואין אומרים דבר שבקדושה ואפילו ע"י ספר תורה שביד הקמן אין לצרפו¹¹³ וכן עיקר¹¹⁴.

ואעפ"כ אין למוחות באותן שנוהגין להקל בשעת הדחק¹¹⁵ לצרפו ע"י חומש שבידו או אפילו בלא חומש¹¹⁶ כיון שיש להם על מי שיסמכו ומ"מ לא יאמרו אלא ברכו וקדיש שהוא חוב אבל לא קדיש שאחר עלינו שאינו אלא מנהגים¹¹⁷:

ז' אם לא הביא ב' שערות¹¹⁸ אפילו הוא גדול בשנים דינו כקטן עד שיצאו רוב שנותיו¹¹⁹ דהיינו ל"ז שנה¹²⁰ שאז נתברר שהוא סרים ולא יבוא שערות לעולם ואם נראה בו סימני סרים קודם לכן דינו כגדול מכן עשרים שנה ומעלה¹²¹ ומ"מ אע"פ לבדוק בשערות

מב ראה ש"ז שם, וראה תולדת לידו סק"ב.

מד מעוף ג.
מז מעוף ג'. חוץ מתפלת השחר מפני סמיכות גאולה לתפלה.

מה דית (תוס' ברכות נוה, א ד"ה לית, תשובתו שהובאה בתוס' רבינו יהודה ברכות נוה, ב. א"י ח"א סי' קצו). רא"ש פ"ז ברכות סי' ב' וד"ה (דמאור הקמן ברכות שם) כרבי' ברכות נוה, ב. דיעה הא בשל"ע ס"ד.
מו מרובי ברכת רמז קע"ג כשם רבינו שמואל. וראה לקמן סי' קע"ג ש"ז לענין זמון בעשרה שאשה ועבד אין מצטרפין, וש"נ.

מז ר"ת שם בשם הרב הא"ג נאק, וראה לקמן שם סי' לענין זמון בעשרה אם קמן מצטרף, וש"נ.

מח שמוהר"ן לע"א, ר"ת שם, וראה גם לקמן פ"ז. תנאי אנדליק פכ"ג.

מט ר"ת שם.

נ רב הונא ברכות שם (לנבי צירוף ארון). ברכות נוה, ב (לנבי התחילו לאכול בעשרה). ר"ת ב"ה הישר חלק התשובות סי' נד אות יב (לנבי התחילו בעשרה).

נא שול"ת ריב"ש סי' תנא כרב ונתן שם מ"ה, א. וראה לקמן סי' קע"ג פ"ב. סי' קע"ג פ"ב. הל' שהישה סי' ב קי"א ס"ק א. דינו נגיבה ונגילה כמ"ה.

נב שול"ת רב נהרנאי סי' פז (אוד"ל ברכות חלק התשובות

סי' שמרין). ד"י (בתוס' רבינו יהודה שם, רא"ש שם). רמב"ם הלכות תפלה פ"ח ה"ה. שול"ת דשב"א ח"א סי' רל"ט וס"ל תנן. הרב רבינו יונה ברכות שם. דאבי"ד הובא בתשובת הרשב"א שם. ראב"י סי' קכ"ח (הובא במדרי"ג פ"ג דברכות רמז קע"ג). וראה מ"ס ספרים ס"ל"ג פז. נ"ג מור וליבש ס"ד. וראה מעוף הובא.

נד ראה תשובת טר"ם בת"מ פ"ח שולחנות תפלה אות פז. שול"ת מהר"י סי' ק"ג ס"ק ח. ח"א ס"ק ח.

נה ר"י בתוספות ברכות שם. רא"ש ומדרי"ג שם. רמ"א ס"ד.

נו שו"ע רמב"א ס"ד. וראה אנ"ק ח"ה ע' רע"ג. וראה לקמן סי' קע"ג פ"ב טעם הדילוק בין כל דבר שבקדושה לזימון, לענין צירוף קמן. ושם ס"ז לענין צירוף אשה.

נז דמ"א שם. וראה ארוחת חיים הלכות תפלה סי' ע"ג כשם הר"פ היראב"ה. אל"י רבה ס"ק ה.

נח ח"א ס"ה. נמשמעות הדרכי חשה סק"ג.

נט ח"א שם. וראה גם לעיל ס"א וס"ה.

ס ראה לקמן סי' קע"ג פ"ב.

סא נדה נוה, ב. שו"ע ס"ה. וראה גם לעיל סי' נ"ג פ"ב.

סב לבוש ס"ה. נחלת צבי (בעשרת צבי) ס"ק י. מ"א ס"ק ו. רמ"א אה"ע סי' קנ"ה. סמ"ע ח"מ סי' לה ס"ק ז.

סג ע"י נ"ג ס"ז וליעיל שם ס"ז ובאחד סי' קע"ג פ"ב. וראה דברי נהמ"ל ס"א.

הלכות ברכות השחר גה

קצו

ככל שהגיע לכלל שנתו¹⁰ רחינו בן י"ג שנה ויום א'¹¹ שכיון שתפלה מדבריו סופרים¹² סומכין על החוקה שמן הסתם הביא ב' שערות¹³ כיון שהגיע לכלל שנתו שראוי להביא בהן ב' שערות:

ז אם התחיל אחר מעשרה להתפלל תפלת י"ח לברו ואינו יכול לענות עמהם אעפ"כ מצטרף עמהם¹⁴ ור"ה לב' או ג' או ד' כל שנשאר הרוב שעונין אמן אין עניית המיעוט מעכבת¹⁵ שאין אמירת דבר שבקדושה ב' תלוי בענייתו רק שיהיו שם¹⁶ שנאמר¹⁷ ונקדשתי בתוך בני ישראל על כל עשרה שהם בני קדושה שכונה שורה עליהם¹⁸ ויכולים לומר דבר שבקדושה (כגון קדיש וברכו או אפילו קדושה אם הש"ץ לא התפלל עדיין בלחש לעצמו¹⁹ אבל כשהש"ץ חוזר התפלה פעם ב' צריך ליהדר שיהיו מ' שומעין ועונין אמן אחריו שלא יהיה ברכתיו לבטלה כמ"ש סימן קכ"ד²⁰):

ח ויש אומרים²¹ שה"ה אם אחד מו' ישן מצטרף לדבר שבקדושה אעפ"כ שאינו עונה עמהם אבל יותר מאחד²² אין כבוד שמים לצרפם אם הם ישנים²³ ויש אומרים²⁴ שאין לדמות ישן למתפלל לפי שהישן נשמתו מסתלקת ממנו ואין קדושה שורה עליו²⁵ ואפשר שרוח הטומאה שורה עליו אפילו כשישן ביום כמו שנבאר בסו"ד²⁶ ולענין מעשה אין להכניס את עצמו למחלוקת כיון שאפשר להקיצו²⁷:

ט כשאחד מתפלל לברו אעפ"כ שיש עשרה בלעדו נכון שימתנו מלומר קדיש עד שיגמור כדי שיוכה גם הוא²⁸ אבל אם מתפלל עמהם ומאריך בתפלתו א"צ להמתין עליו כמ"ש ס' קכ"ד²⁹:

י ומי שישן בשעה שהצבור מגיעין לדבר שבקדושה נכון שימתנו עד שיעוררוהו משנתו³⁰ ואם לא רצה לעמוד א"צ להמתין:

יא חרש המדבר ואינו שומע³¹ או שומע ואינו מדבר³² הן כפקחים³³ ומצטרפים לכל דבר שבקדושה אעפ"כ שאין עונין עמהם ואפילו הם ב' או יותר³⁴ כל שהרוב הם

סד וזהו ד"ק שרש מנן בשם ספר המחכים. רמ"א ס"ה.
סה כדלעיל ס' נג ס"ג.
סו ח"א ס"ק ג. וכדלקמן רמ"ז קו וש"נ.
סז רמ"א שם. וכ"ה לקמן ס' קצט סוף ס"פ. ועי' לקמן ס' קכה סוף ס"מ. ולדברים שהם מזה"ת ראה ב"ב קג. א. לעיל סוף לש' וש"נ. ועי' שולחן צנח צדק חו"ה ס' שנה אות א.
סח שולחן חחר"ם (דפוס פראג ס' תקנ"ב ודפוס לבוב ס' רב). הגהות מייחוסיות בפ"ה תשלומות תפלה אות ט. שו"ע ס"ז.
סט שולחן רדב"ח ס' פו הובא כמ"א ס"ק ח. מנסת הדולה הדוהת ב"י. א"י וז"א ס"ק ג. וראה לקמן ס"יא בהענין שבוש"ה"ג הלא המ"א אלא כישן, כדלקמן ס"ה.
ע ראה מ"מ תנינים. תשובת מהר"ם בה"מ שם. דברי רמב"ם מ. א. תהלה לזרז מק"ו. אמרו וישר ח"ב ס' ט. שאלי ציון תגנא ס"י. גירל תורה (ירושל'י) ח"ד ע' 1757.
עא ועי' לקמן ס' נו ס"ה.
עב ויקרא כב. לב.
עג תשובת מהר"ם בה"מ שם. ב"י בשם מהר"י ב"ו רב. לבוש ס"ז.
עד ועי' לעיל ס' ב' וס"ה. לקמן ס"ח.
עה עי' רמ"א ס' קכ"ד ס"ב וכמ"א שם ס"ק ז. ואלוה רבה שם ס"ק ח. וראה שאלי ציון תגנא ס' י. מחשבת חיים

ע"י מה.
עד סעף ג. וראה גם לקמן ס"א. לק"ש חל"צ ע' 280.
עה שולחן חחר"ם ס' קג ס"ק ח. הובא כאגור ס' רב.
עו ב"י בשם מהר"י ב"ו רב. שו"ר ס"ז.
עז ח"א ס"ק ח.
עז עי' תשובת ר"ת שהובאה בתוס' רבינו יהודה ברכות מ. ב. וברא"ש פ"ז דברכות ס' ב. וראה גם לעיל ס"ה.
לקמן ס"א וש"נ.
עח ט"ז ס"ק ד.
עט עי' לעיל ס' ד מהר"ה ס"ב.
פ מהר"ק סעף מו וש"נ.
פא אליה רבה ס"ק ג. וראה מ"ז שם. פרי הרש ס"ז. ועי' דברי נחמ"י א.
פב תשובת מהר"ם שם. הג"מ בפ"ה תשלומות תפלה שם. שו"ע ס"ז.
פג סעף ה.
פד ח"א ס"ק ט.
פה מהר"י ב"תשו"י סוף ס' קג. שו"ע ס"ח.
פו מהר"ם בתשו"י (דפוס פראג ס' תקנ"ב ודפוס לבוב ס' רב). שו"ע ס"ח.
פז תנינה ב. ב. רמב"ם הל' אישות פ"ב ח"ב.
פח מהר"י הלכות סעודה אות ו. דרכי משה ס' קצט. לקמן ס' קצט ס"י.

פקחים שיכולים לענות אמן אין עניית המיעוט מעכבת⁹⁹ כל שהם בני מצות והשכינה שורה עליהם אלא שאם הש"צ התפלל כבר בלחש לא יהויר התפלה שנית¹⁰⁰ אלא א"כ יש ט' השומעים ועונין אמן כמ"ש ס' קכ"ד¹⁰¹ אבל מי שאינו שומע ולא מדבר הרי הוא כשומה וקמן וזהו חרש שדברו בו הכמים בכל מקום¹⁰²:

יב לעולם הוא קמן עד שיביא ב' שערות אחר שיהיה בן י"ג שנה ויום אחד¹⁰³ אבל קודם לכן אע"פ שהביא ב' שערות אינו אלא שומא¹⁰⁴:

יג מי שנולד ביום ראשון של ראש חודש כסליו שהוא יום ל' של מרחשון ובשנת י"ג חודש מרחשון חסר וראש חודש כסליו אינו אלא יום א' אע"פ אינו נעשה בר מצוה עד ראש חודש כסליו¹⁰⁵ שאע"פ שלחשיים ושנים מונין מיום ב' של ראש חודש שהוא עיקר יום א' הוא מן חודש שלפניו¹⁰⁶ מ"מ עדיין לא מלאו י"ג שנים שלמות מיום אל יום עד שעברו כ"ט וימין שלמון ממרחשון כמו שנולד אחר שעברו כ"ט יום¹⁰⁷:

יד עכרין שעבר על גזרת הצבור שגורו בנידוי והרם¹⁰⁸ או שעבר עבודה שנתחייב עליה נדחיו מצטרף למנין עשרה לכל דבר שבקדושה שנאמר בענין¹⁰⁹ חמא ישראל אע"פ שחמא ישראל הוא¹¹⁰ ובקדושתו הוא עומד¹¹¹ ולא יצא מכלל ישראל אבל אם נדחו מאצלם אינו מצטרף לכל דבר שבקדושה¹¹² שאם מצטרף מה הועילו בתקנתם שהבדילוהו מאגודתם ומ"מ מותר להתפלל בבית הכנסת שהוא שם¹¹³ כיון שיש עשרה בלעדו אלא א"כ פירשו להחמיר עליו בכך:

טז צריך שיהיו כל העשרה במקום אחד ושליח צבור עמהם¹¹⁴ אבל אם מקצתם בחדר זה ומקצתם בחדר אחר אינם מצטרפים אף על פי שהפתח פתוח ביניהם ואפילו אם הרוב עומדים בבית הכנסת והמיעוט בעזרה שלפני בית הכנסת אינם נגדרים אחר הרוב להצטרף עמהם¹¹⁵ ואפילו העומדים על האסקופה בתוך הפתח מן האגף ולחין דייני כשסוגר הדלת ממקום שפה הפנימית של עובי הדלת ולחין בלחין¹¹⁶ שהדלת מברלת בין פנים לחין¹¹⁷ ואף על פי שהיא פתוחה הרי מקומה בלחין¹¹⁸ (ולא מקום עוביה בלבד

פס שרית רבינו ס' מ. הובא במ"א ס"ק ח (והתם ה"ט דפליג עליו המ"א (ראה לעיל ס"ד) משום יקרא

דשמיא כמיש הראש פ"ו דברכות ס' כ אפי' בעבד) ליעיה האי' דלעיל ס"ה. וראה גם לעיל ס"ו.

צ ט"ז ס' קכד ס"ק ב.

צא סעף ג. גע' רברי נחמ' ס. א. גירול תורה (רוח'י)

ה"ד ע' 1757.

צב חזונה פ"ק דתחומות מ"ב. נגזרה ב. ב. רמב"ם הל' אישות פ"ב הל' ב'. ש"ע ס"ח. ראה גם לקמן ס' קצט ס"ה. ראה לקמן רמ"י תם. ס' תקפ"ח. הוי"ד ס' א

ס"ק לה.

צג שריע ס"ב.

צד דרכי משה ס"ק. וראה נדה מ"ב. ב. מ. א. רמב"ם הל' אישות פ"ב ס"ה.

צה ח"א ס"ק י.

צו ש"ע אה"ע ס' קכז ס"ה.

צז וצ"ע שהשמים רין חרש העיבור שבש"ע ס"מ"י. ראה קונטרס השולחן לקדוש ה"א ע' 311 כשהל"ג המ"ז ע' 603. התורהוית תשנ"ו ח"ב ע' 538 הערה 11.

צח תתוה"ז ד"ה תפלה ס' ע"ב בשם רש"י (ספר האורה

ס' קל. מהורג ושרי' ס' מה). ש"ת רבי"ש ס' קעב.

ש"ע ולבוש ס"א.

צט ידוע ג. יא.

ק סתרו"ק מ"ד. א. וראה גם לקמן ס' קצט ס"ד וש"נ.

קא רש"י סתרו"ק שם.

קב המנוגז שם. וע' בתשובת השב"א שהובא בב"י. ש"ת ריב"ש שם. ש"ע ס"ב. וצ"ח לקמן ס' קצט ס"א

לקמן וזמן. ושם שיש חילוק בין נגזרה מהטת עבודה או

מהטת מנון. כמבואר בש"ך יו"ד ס' של"ד ס"ק ח.

קג תשובת ריב"ש סי' שצ"א. ש"ע ס"ב.

קד פסחים פ"ה. ב. טור ושל"ע ס"ה.

קה (ריב"ש) (דבינו ירוחם) תיב"ג ח"ז. ש"ע ולבוש

ס"ה.

קו פסחים פ"ה. ב. רבינו ירוחם שם. ש"ע ס"ה. (והא דפ"י

רש"י מפא"ח שם ד"ה הלכות גבי חלונות היינו מ"ט

קדשיניהו בפ"י כמיש תת"ס. שם ד"ה הלכות אבל מדע"י

לא קדשי תמילא משום דלא הוה כלפניו כמיש הרמב"ם

הל' קרבן פסח פ"א הל' א' (לכא אף ענינא) דלא נמ"א ס"ק

(יא).

קז רמב"ם בפ"י תחומין שם בפסחים פ"ז מ"ב.

קח מ"א ס"ק יא לדעת הש"ע. וע' הקרי הלכות ח"ז

מ"ב.

הלכות ברכות השחר גה

קצמ

אלא כל מקום הפיפתה שהיא חופפת על האסקופה עד מקום שהיא נוקשת בו^{קט} כזון שהדלת קבועה באמצע עובי האסקופה וסוכבת על צירה מצד פנים לצד חוץ עד כנגד הציר הרי כל עובי האסקופה משפה הפנימית עד מקום הנקישה שהוא כנגד הציר הכל בלחיוץ^{קכ}:

מז כמה דברים אמורים כשהעומדים בחוץ אינם נראים להעומדים בפנים^{קכא} אבל מי שמראה פניו להעומדים בבית הכנסת אפילו הוא עומד אחורי בית הכנסת ומראה להם פנים דרך חלון שביניהם אפילו גבוה כמה קומות אפילו אינו רחב ד' מצטרף עמהם לעשרה^{קכב} אבל מי שאינו מראה פנים להם אפילו עומד על גבוה מלמעלה על גג בית הכנסת אינו מצטרף עמהם^{קכג} בין שעומד על הגג ממש בין שעומד על עובי הכתלים של בית הכנסת שגם עובי הכתלים אינם נגזרים אחר תוכם להיות נידון כלפנים אע"פ^{קכד} שאינו מראה פניו להם^{קכה}:

יז אם מקצתן בפנים ומקצתן בחוץ וש"ץ על גבי האסקופה תוך הפתח הוא מצטרף^{קכו} מפני שהוא רואה אלו ואלו^{קכז} וה"ו כאילו מקצת העומדים בחוץ נראים למקצת העומדים בפנים שהם מצטרפין:

יח חצר קטנה שנפרצה במילואה לגדרולה דהיינו שנפרצה קטנה במקום חיבורה לגדרולה ונפל כל אותו כותל שהיה מפסיק ובגדרולה נשארה משארית כותל זה פסין מכאן ומכאן הרי הגדרולה כמופלגת מן הקטנה ע"י הפסין שמכאן ומכאן שהן מועילים לחלק הרשויות^{קכח} (אם אין בניהם יותר מעשר אמות^{קכט}) שאפילו חצר אחת שהעמיד בה פס משהו מכאן ופס משהו מכאן באמצע כתלי ארכה נתחלקה לשתי רשויות לכל דבר^{קל} כמו שיתבאר בס"י שם^{קלא} והקטנה אינה מופלגת מן הגדרולה שהרי אין לה פסין מכאן ומכאן והרי הוא בקרן וזויות של הגדרולה לפיכך אם מ' בגדרולה וא' בקטנה מצטרף עמהם שהקטנה נגזרת אחר הגדרולה וה"ו כאלו הוא בתוך הגדרולה כיון שהרוב בגדרולה אבל אם מ' בקטנה ואחד בגדרולה אין מצטרף עמהם שאין הגדרולה נגזרת אחר הקטנה^{קלב} והם אינם נגזרים אחריו כיון שהמה הרבים ואפילו היו מחצה על מחצה ה' בקטנה וה' בגדרולה אינו מצטרפין שאין נגרר אלא המיעוט אחר הרוב^{קלג}:

שכשוה"ג בפי' רש"י תוס' לגבי הלכות. וראה גם השנת הראשון בח"י בית המדרש פ"ו ה"ט ובכסף משנה שם.
קטז מור בשם הרא"ש. ש"ע סמ"ג.
קעז ע"י מ"א ס"י קצה ס"ג. ל'קטן שם ס"ג. פ"ה ס"ג.
קעח עירובין צ"ב, א"א. מור וש"ע פ"ג. ובע"מ הלכות תפלה פ"ה ה"ג. וראה גם לקטן ס"י ע"ט ס"ג.
קעט ע"י סימן ששה מור וש"ע ס"א ובי"ד סימן רצ"ג סמ"י דפרצת יתור מ"י מנשלת המחיצה בכ"מ וז"ל בשבת חזרו ונ"י במ"ש בסיומן ששה.
קכ ע"י רא"ש פ"ה דעירובין ס"י ט, ואין חילוק בין שבת לשאר דברים כמואר תוס' עירובין דף צ"ב, א" ד"ה ג' פנים דו"ק.
קכא ס"ח.
קכב פרישה ס"ק ה.
קכג תוס' עירובין שם ע"כ ר"ה השעה. רא"ש בפ"י דעירובין ס"ג. מור וש"ע שם.

קט דש"י שם ר"ה מן האנף ולפנים כלפנים ור"ה אנף נעמנו. פרישה ס"ק ג. א"ל רבה ס"ק יא.
קי על ג' צ"ח ב"ש"י (רס"ל) ראנף היינו מקום הפיפת הדלת כן האסקופה שנתפרחה לפנים עד מקום הנקישה) לפי מ"ש בש"ע ורמב"ם (ורמב"ם אנף בלחיוץ) דו"ק.
קיא כ"ח במ"א ס"ק י"ב ידעתי לה לסימן קצה ס"ב תכלול דלא בעינן שיכנסו פניו לבית הכנסת ויכ"מ בתדאי בש"ע סמ"י ולקטן ס"י ע"י מ"א ס"ק י"ד ולקטן סוף ס"א ובש"ע ס"י קצה ס"ק ג ולקטן שם ס"ג כ"ח"ש מהר"י אב"ה בב"י רמ"י מה שעומד בחתן ומכניס ראשו לחלון. וראה גם ש"ת הרשב"א ח"א ס"י צ"ג. פ"ה ס"ג.
קיב אדחת חיים (הובא בב"י) בשם רב האי גאון. ש"ע ס"ד.
קיד רבינו יוחנן תיב"ג חלק ג רמ"א ס"ה.
קיד כלומר, אין אומרים שנדון כלפנים גם כאשר אינו מראה פניו להם.
קטו מ"א ס"י יב. פ"ה ס"ג. וברקיעל סמ"י בתערה

הלכות ברכות השחר גה

יב היה ש"צ בקטנה וציבור בגדולה מוציאן ידי חובתן שהוא נגדר אחריהם¹²⁷ אבל אם ש"צ בגדולה וציבור בקטנה אין מוציאן ידי חובתן שאין הרוב נגדר אחר היחיד:

ב (וכל זה כשנכנסים כחלי אורך הקטנה לתוך הגדולה ומפולגים שם ג' מפחים מכותלי אורך הגדולה¹²⁸ שאל"כ גם הקטנה היא כמופולגת מן הגדולה ע"פ פסי הגדולה משום נראה בחוץ ושוה מכפנים כמו שיתבאר בס"י ש"ם¹²⁹):

בא במקומות שהש"ץ עומד בתיבה או בכימה אע"פ שהיא גבוה ו' מפחים ורחבה ר' על ר' או יותר ויש לה מחיצות גבוהות ו' מפחים או יותר מצטרף עמהם ומוציאם ידי חובתן¹³⁰ מפני שהיא כמלה לגבי בית הכנסת ואע"פ שהיא רשות בפני עצמה לענין עמידה בפני ספר תורה¹³¹ כמו שיתבאר ב"ד סי' רפ"ב¹³² מ"מ כמלה היא לגבי בית הכנסת לענין זה שמצטרפין הואיל והוא תשמיש בית הכנסת ורגלי בני בית הכנסת בתיבה ועוד כיון שרואין אלו את אלו מצטרפין כמו שנתבאר לעיל¹³³:

בב וכל זה לענין צירוף או להוציא י"ח¹³⁴ אבל אם היו עשרה במקום אחד ואומרים קדיש או קדישה יכול לענות עמהם כל השומע קולם אפילו הוא בבית אחר לגמרי ואפילו כמה בתים מפסיקים ביניהם מפני שאפילו מחיצה של ברזל אינה מפסקת בין ישראל לאביהם שבשמים¹³⁵ ויש אומרים¹³⁶ שמו"מ צריך שלא יהיה מפסיק מינוף או עבודה וזה שהיא חשובה כצואה לענין זה ויש לחוש לדבריהם.

וכן לענין להוציא י"ח לא אמרו שצריך שיהיה במקום אחד אלא הש"ץ עם הציבור אבל כשהם במקום אחד יכול לצאת כל השומע קול הש"ץ אף ע"פ שאינו עמהם¹³⁷ ועל דרך שנתבאר וכמו שיתבאר בס"י רע"ג¹³⁸ ותר"צ¹³⁹:

בג עיר שאין בה אלא עשרה ואחד מהם רוצה לצאת בימים נוראים כופין אותו לישאר או לשוב אחר במקומו¹⁴⁰ שכיון שמנהגו הוא ככל תפוצת הגולה שאפילו אותם שאין להם מנין שלם כל השנה שוכרים להם אחד או שנים בימים נוראים או הולכים למקום מנין ה"ז דומה לספר תורה ובית הכנסת שבני העיר כופין זה את זה¹⁴¹ אבל אם

קלא תוסי' פסחים פה, ב ר"ה וכן רשב"א בתשובת ה"ץ סי' רפו בשם הראב"ן אב"ד (פי' פה) אור ורוע ח"א סי' ה' בשם תשובת הגאונים מור ושיל"ע סי' כ. וראה יגד"ת (ג.י) חוב"ב ספ"ו ע' קכז.

קלב ריב"ז פסחים שם. וראה גם לקטן סי' קכח ס"ז. סי' קלא ס"ג.

קלג הלכות גבולות (מהרהרתי הילדסהימר ע"י מו) משנה ד' ר"ב יהודאי נאמן בשם רב אחא מנבואה. מהר"ב אבהו בשם ארחות חיים בתוס' ר"ב אחא גאון. שיל"ע שם. מ"א ס"ק מו. באר הרשב"ם ס"ק יז.

קלד משנה ד' ר"ה כו, ב ע"ש בתוסי' ר"ה ושיל"ע ותוס' מופת לח, ב ר"ה מחיצה.

קלה סעף י.

קלו סי' זה בשוע"ר לא הגיע ליריד וע"י שיל"ע שם סי' י"ד. וראה גם לקטן סי' קלא ס"ג. סי' ר"ג ס"א.

קלז תשובת מהר"ם (הפס פראג סי' תרל"ט). הובא במדריכי פתק קמא דבבא בתרא רמז תתקמ"ז. הל"מ פ"א מהלכות תפלה אות א. שיל"ע ולבוש ס"א.

קלח מור ושיל"ע ה"ל"מ סי' קטן ס"א. וראה גם הל' ת"ת פ"ד ה"י.

קכז נמוא ות"י שם ר"ה יוצאין ור"ה אין יוצאין. מור ושיל"ע ס"ז.

קכה תוסי' עירובין שם ע"א ד"ה גפונים כ"ו (ומתעשרת הטור אין ראי' שגם בסי' שעד ראה לקטן שם ס"ג וש"ץ ובסי' שם וראה לקטן שם ס"ז וש"ץ השמיט זה משום שפסק על ח"ש בסי' (שס"ו) (שס"ג) וראה לקטן שם ס"א וש"ץ אע"פ שחם ענינים חזקים מאד ע"ש בב"י סי' שעד ר"ה ג"ש דאין ובהכ"א איש ח"ש אגן העוור סי' ה' ס"ג על המ"א סק"ב דו"ק. וראה כללי הפוסקים וההוראה כלל רלח.

קכו סעף ג. וראה גם לקטן סי' ע"א.

קכז רשב"א בתשובה סי' צו. ובשיל"ע ס"ז.

קכח רשב"א שם הובא במ"א ס"ק ד. וחו"ש הסמ"ק סי' רפב בתנא ס"ק ה הובא ב"י. זה אינו ע"י תוסי' עירובין דף ע"ט, א ד"ה ש"מ דהיינו דוקא בחחיצות נוראי דהיינו של ידעוהו כח"ש התוסי' שם דף ע"ב, א ד"ה בחחיצות. וראה לקטן סי' שע' ס"ה וש"ץ ע"י צ"צ הא"ח סי' ה' ס"ז.

קכט סי' זה בשוע"ר לא הגיע ליריד. וע"י י"ד שם ס"ב. ש"ך שם ס"א א. סי' רנב ס"ח בה"ה.

קל מעטפים מדיה.

הלכות ברבות השחר נהינו רא

הם ו"א יכול אחד לצאת ואין הוששין שמא יצטרך אחד לצאת לנקבו ויצמרכו להמתין שא"כ אין לדבר סוף ואם ב' רוצים לצאת שניהם שוכרים אחד בשותפות להשלים המנין במקומם ושניהם יפרעו כשה אפילו אחד עני ואחד עשיר כיון שכל אחד חייב להשלים המנין עני כמו עשיר⁷⁷⁷.

אבל אם אין דרך בישוב אלא ח' או ט' ושוכרים להם א' או ב' להשלים המנין פורעין חצי לפי ממון והצי לפי נפשות⁷⁷⁸ כי יש סברא לומר שהעני חייב בהשלמת המנין כמו העשיר ויש סברא לומר שהעני יכול ללך לעיר הסמוכה והעשיר אינו יכול לעזוב ביתו ורכשו על כן עשו פשרה וזאת⁷⁷⁹ משא"כ כשרדין כאן מנין שלם אין אחד מהם רשאי לבטל המנין אפילו ילך הוא לעיר שיש בה מנין:

בד כל היוצאים בענין שצריכים לשכור אחר במקומן צריכין ג"כ ליתן לשכר ש"ין⁷⁸⁰ כאלו לא יצאו⁷⁸¹ ואפילו מי שיוצא זמן ארוך לפני יום טוב צריך ליתן לשכר הש"ין והשלמת המנין כמו שיוצא סמוך ליום טוב⁷⁸² כיון שלא יהווה כיום טוב לביתו ומי שאינו יכול להוור לביתו מחמת אונס שאינו רשאי לבא במדינה פמור אפילו הגיע זמן הרגל⁷⁸³ והוא שהוא אנוס ממש אבל אם מחמת חוב ממון או פשיעה לא יכול לבוא לא יפסידו חבריו חלקם:

בד אין כופין לשכור להשלים המנין אלא בימים נוראים⁷⁸⁴ וכגון שאין חסרים אלא א' או ב' אלא א"כ מנהג קבוע בעיר לכוף לשכור אפילו בחסרון ג' או ד' אבל אם יש מנין שלם מיושבי העיר כופין לשכור ש"ין ואפילו כל השנה כדי להתפלל שם תמיד בעשרה⁷⁸⁵ וכן מקום שאין מנין המיד בבית הכנסת כופין זה את זה בקנסות שיבואו תמיד מנין לבית הכנסת⁷⁸⁶ שלא יתבטל התמיד⁷⁸⁷:

בו יושבים שצריכים לשכור מנין וש"ין ויש סביבות שרגילין לבא ג"כ שם עם בני ביתם א"צ ליתן כלום להישוב⁷⁸⁸ שאם היו רוצים היו הולכים לעיר אחרת שיש שם מנין בלעדם ולא היו צריכים ליתן כלום אפילו לשכירות הש"ין כיון שעם בלעדם הם צריכים שם לש"ין:

נו דין ענייית הקדיש על ידי הקהל ובני ח' סעיפים:

א צריך לזהר מאד בענייית הקדיש⁷⁸⁹ (והשומע ואינו עונה הוא בנדרו מ' יום⁷⁹⁰) ויש להשתדל לרוץ לשמוע קדיש שקדישת הקדיש גדולה מכל הקדישות⁷⁹¹ ויש יותר מצוה בענייית הקדיש מבענייית קדושה ומו"מ אם יש לפניו ב' בהכ"נ באחד מנגיעים לקדיש

קלט הג"מ וטרידי שם. מ"א ס"ק פ"ג.

קמ שלמי הנבורים לטרידי שם.

קמא מ"ז ס"ק ג' מ"א שם. – ראה שולחן ע"ז חו"ד ס' קפת. ועי' לעיל ס' ג' ס"ל.

קמב שולחן תהרי"ד ס' קיד.

קמד תהר"ם (רפ"ס פירא ס' תהר"ם). הג"מ וטרידי שם.

ועי' תהלה להור סק"פ.

קמד תהרי"ד ש"ח. רמ"א סכ"א.

קמת תהר"ל שם. מ"א ס"ק מז.

קמו שולחן תהרי"ד שרש ק"ג (וראה תרומת הדשן ח"ב ס' רמ"ג). ש"ע סכ"ב.

קמו תרומת הדשן ח"ב ס' רמ"ג. ש"ע שם. ועי' לעיל ס' ג' ס"ל.

קמת תשובת ריב"ש ס' תקת. רמ"א סכ"ב.

קמט ראה לשון זה גם לקמן ס' שלש ס"ג.

קנ שולחן תהרי"ד הדרשות ס' נ"ג. מ"א ס"ק ח.

סימן נו

א זור פ' תרומת קמב, אי"ב הובא בב"י.

ב ראה ילקוט ראובני ערך אמן בשם מרדכי ב"ק. מעשה

רב הנרפס בלבוש בתחלתו בשם דרך משה.

ג זור פ' תרומת קס"ג, א. ש"ע ס"א.

ד זור שם קכ"ב.

ה באר שבע (ס' לא) הובא בב"א מ"ק א מנהגא ברכות

כא, ב.